

Скелет, його значення. Кістки тулуба.

Кістки мозкового відділу черепа.

Кістки лицевого черепа. Очна ямка, кісткова носова порожнина. Зовнішня і внутрішня основи черепа. Сконева, підсконева, крилопіднебінна ямки черепа, їх границі, сполучення з іншими топографічними утвореннями черепа.

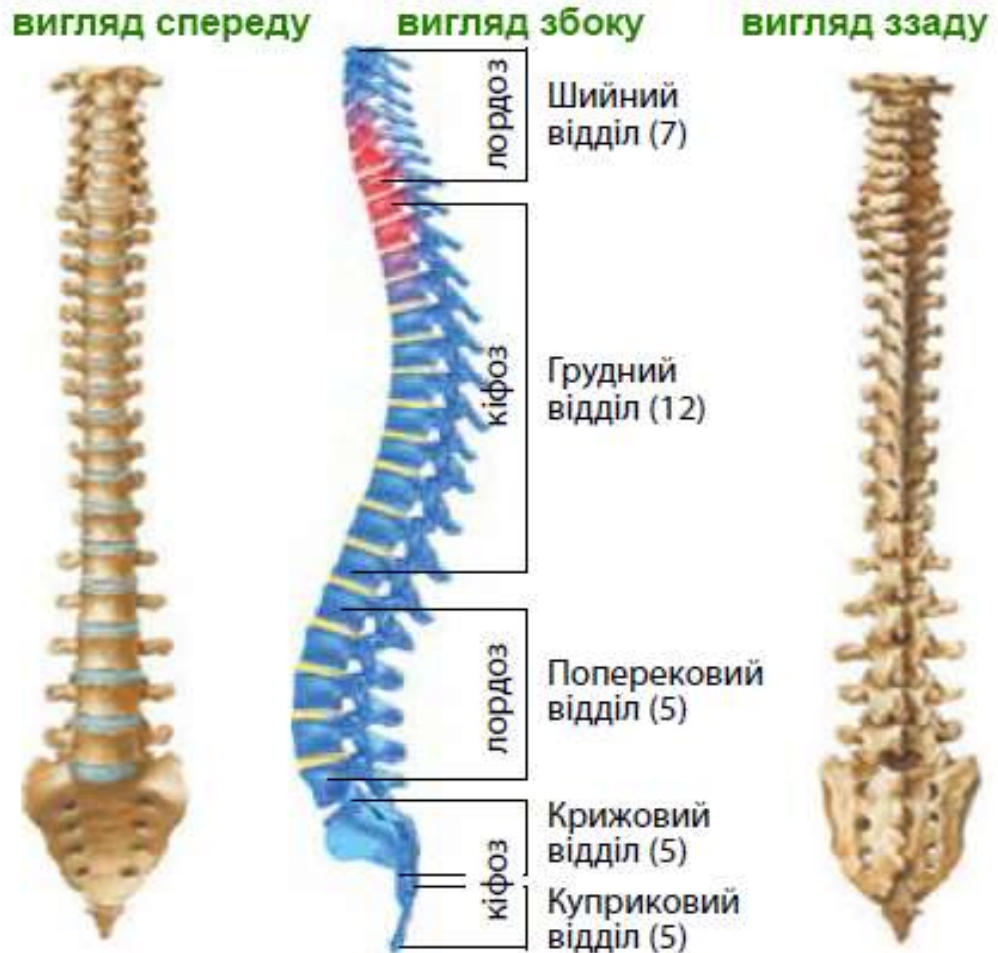
Череп в цілому.

**Завідувач кафедри анатомії з клінічною анатомією та оперативною хірургією,
професор С.М.Білаш**

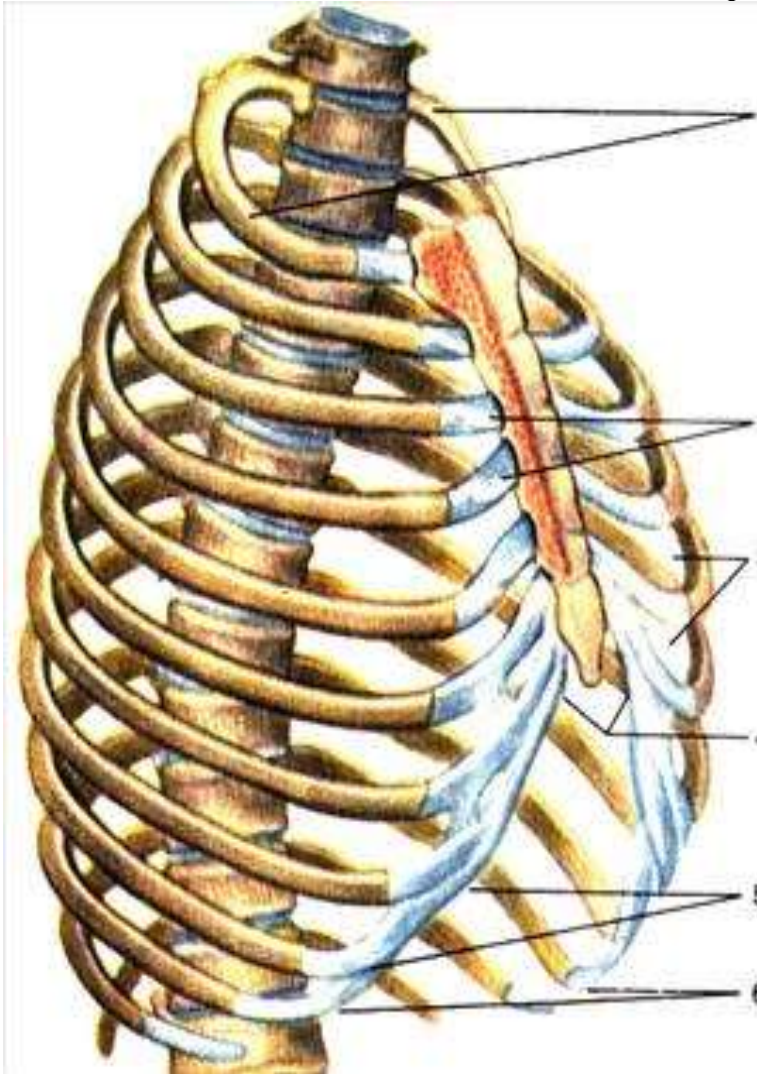
Анатомія кісток тулуба

Скелет тулуба включає кістки, які утворюють **хребтовий стовп, грудну клітку та їхні з'єднання.**

Хребтовий стовп

Грудна клітка

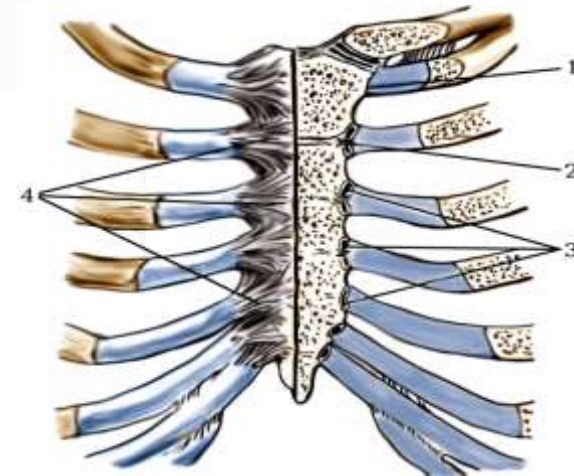
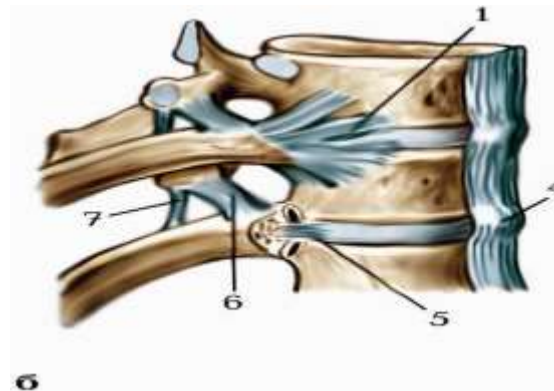
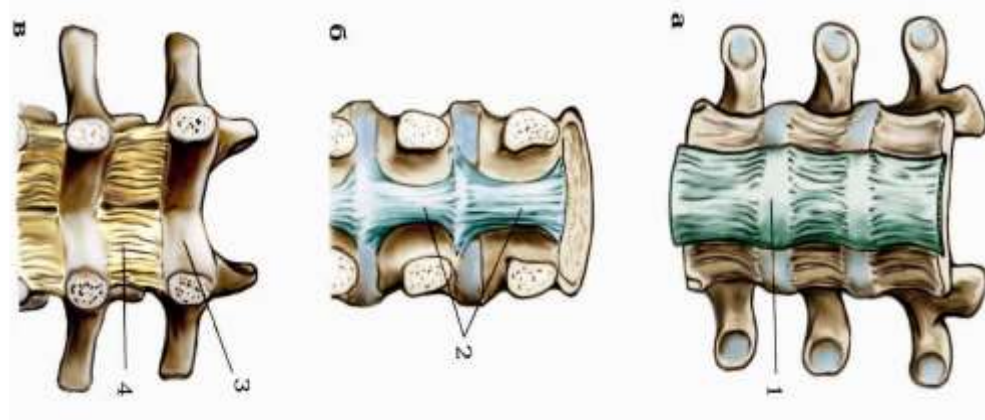
- утворюється грудиною, ребрами, грудним відділом хребта

Має **передню, задню та бокові стінки**:

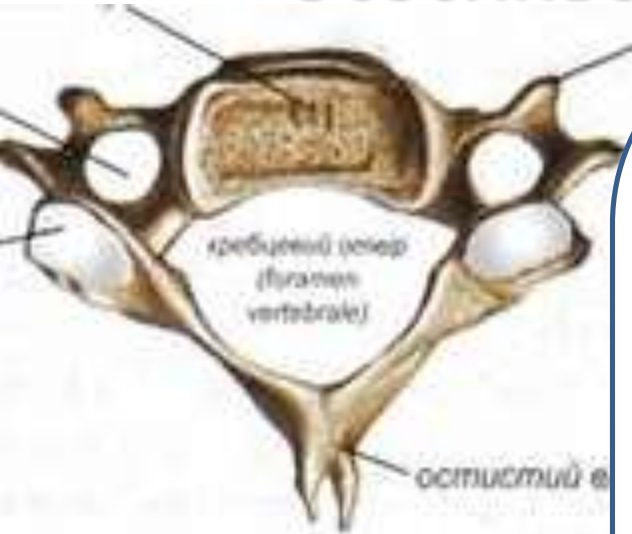
- **Передня стінка** утворюється грудиною та хрящами ребер та є найкоротшою.
- **Задня стінка** утворюється грудними хребцями та частинами ребер.
- **Бокові стінки** грудної клітки є найдовшими та утворюються тілами ребер.

З'єднання кісток тулуба

- З'єднання хребців (*articulationes vertebrales*). Вони з'єднуються: тіла з тілами, дуги з дугами і відростки з відростками.
- З'єднання ребер з хребтовим стовпом - реброво-хребцеві суглоби (*articulationes costo-vertebrales*).
- З'єднання ребер з грудниною, (*articulationes sternocostales*)

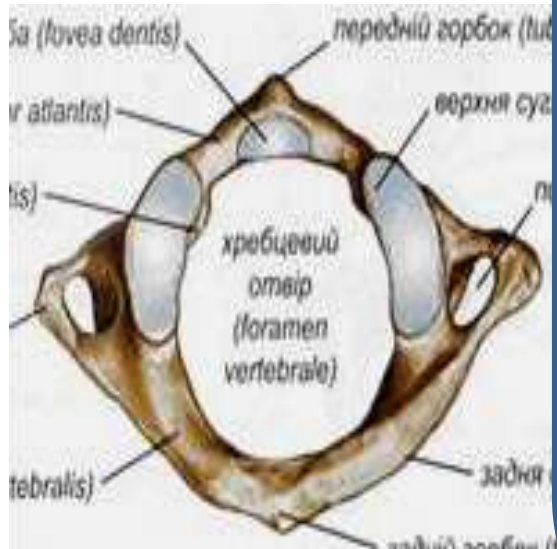
Особливості будови шийних хребців

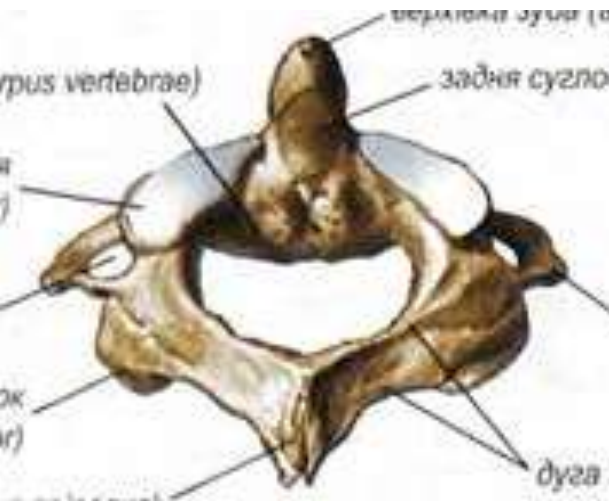
Шийні хребці (*vertebrae cervicales*). У людини, як у всіх ссавців, є 7 шийних хребців.

Особливості будови I шийного хребця (атлант).

- Не має тіла, остистого і суглобових відростків.
- Форма його кільцеподібна.
- З боків I хребця розташовані *бічні маси атланта* (*massae laterales atlantis*), до яких приєднані *передня і задня дуги атланта* (*arcus anterior atlantis et arcus posterior atlantis*), який утворює великий круглий хребцевий отвір

Особливості будови II шийного хребця

II шийний хребець – осьовий хребець (*axis*).

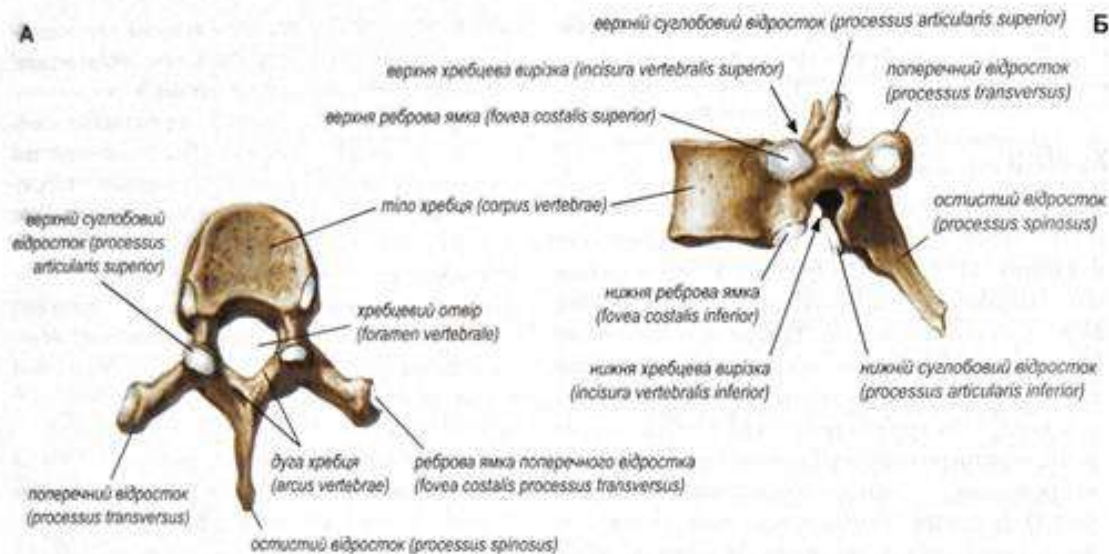
Від його тіла відходить догори зуб *осьового хребця* (*dens axis*) циліндричної форми, що має *верхівку зуба* (*apex dentis*) і дві суглобові поверхні.

Передня суглобова поверхня з'єднується з ямкою зуба атланта, а *задня суглобова поверхня* з поперечною зв'язкою атланта.

З боків від зуба розташовані дві *верхні суглобові поверхні* для з'єднання з нижніми суглобовими поверхнями атланта.

Остистий відросток короткий, масивний, з роздвоєним кінцем.

Особливості будови грудних хребців

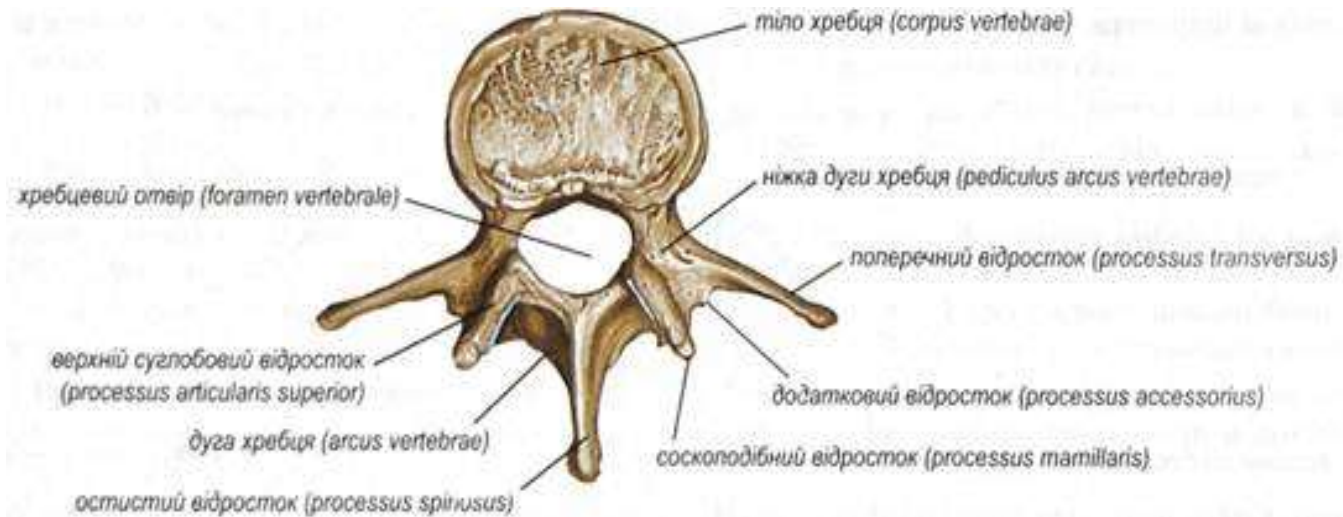

- Загальна кількість – 12 (*vertebrae thoracicae*)
- З'єднуються з ребрами, що обумовлює особливості їх будови.
- На бічних поверхнях тіл хребців розташовані *верхня і нижня реброві ямки (foveae costales superior et inferior)*, які на суміжних хребцях утворюють ямку для головки ребра.
- *Остисті відростки* грудних хребців довші, ніж шийних хребців, нахилені вниз. Суглобові поверхні верхніх суглобових відростків спрямовані назад, а нижніх – вперед.

Особливості будови грудних хребців

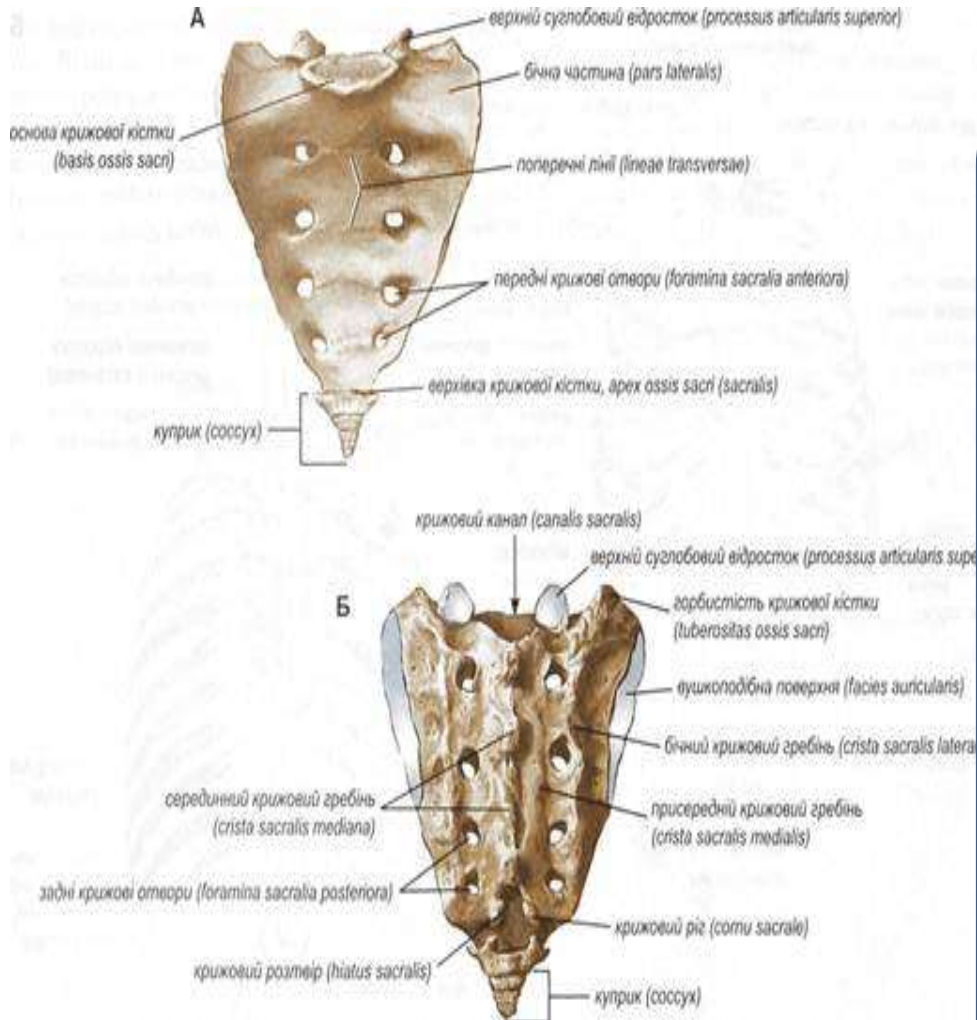
- Винятком є **I, X, XI, XII** грудні хребці.
- На тілі I грудного хребця є ціла ямка для головки I ребра і пів'ямка для головки II ребра.
- X грудний хребець має на верхньому краї тіла лише верхню пів'ямку для головки X ребра, а на тілі XI і XII хребців розміщені цілі ямки для прикріплення головок XI і XII ребер.
- Поперечні відростки грудних хребців довгі, відхилені назад, їхні кінці потовщені. На передній поверхні кожного поперечного відростка десяти верхніх грудних хребців є **реброва ямка поперечного відростка** (*fovea costalis processus transversi*) для з'єднання з горбком відповідного ребра.
- На коротких поперечних відростках XI і XII грудних хребців реброві ямки відсутні, бо вони з ребрами не з'єднуються.

Особливості будови поперекових хребців

- П'ять поперекових хребців (*vertebrae lumbales*).
- Поперечний розмір тіла хребця більший за передньо-задній, а їх висота поступово збільшується від I до V хребця. Хребцевий отвір великий, трикутної форми із закругленими кутами.
- Поперечні відростки тонкі та плоскі, розташовані у лобовій площині. Біля основи кожного поперечного відростка є невеликий виступ – *додатковий відросток (processus accessorius)*.
- Остисті відростки короткі і плоскі, їх кінці стовщені, спрямовані назад.
- Кожен верхній суглобовий відросток має невеликий горбок – *соскоподібний відросток (processus mamillaris)*.

Особливості будови крижової кістки

Крижова кістка (*os sacrum*). У дорослої людини 5 крижових хребців (*vertebrae sacrales*) зростаються і утворюють крижову кістку

Крижова кістка має трикутну (клиноподібну) форму.

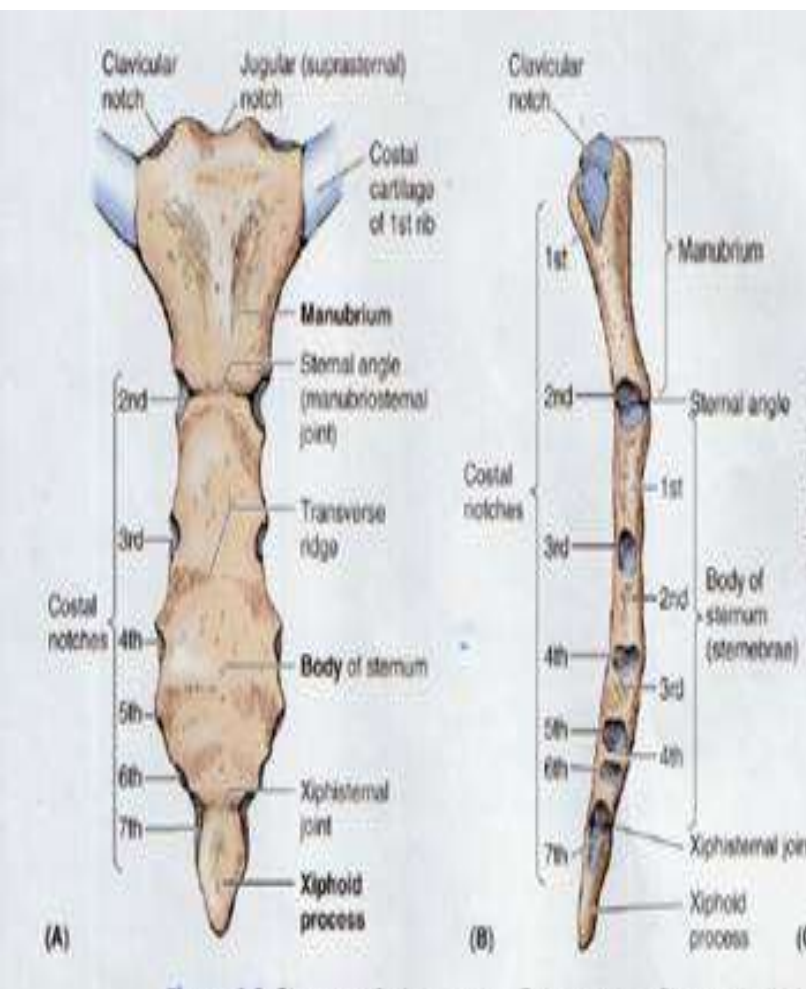
Передня – тазова поверхня (*facies pelvica*) ввігнута і гладка, задня – спинна поверхня (*facies dorsalis*) опукла і нерівна.

На тазовій поверхні крижової кістки помітні чотири горизонтальні поперечні лінії (*lineae transversae*) – сліди зрощення тіл крижових хребців.

Особливості будови куприка

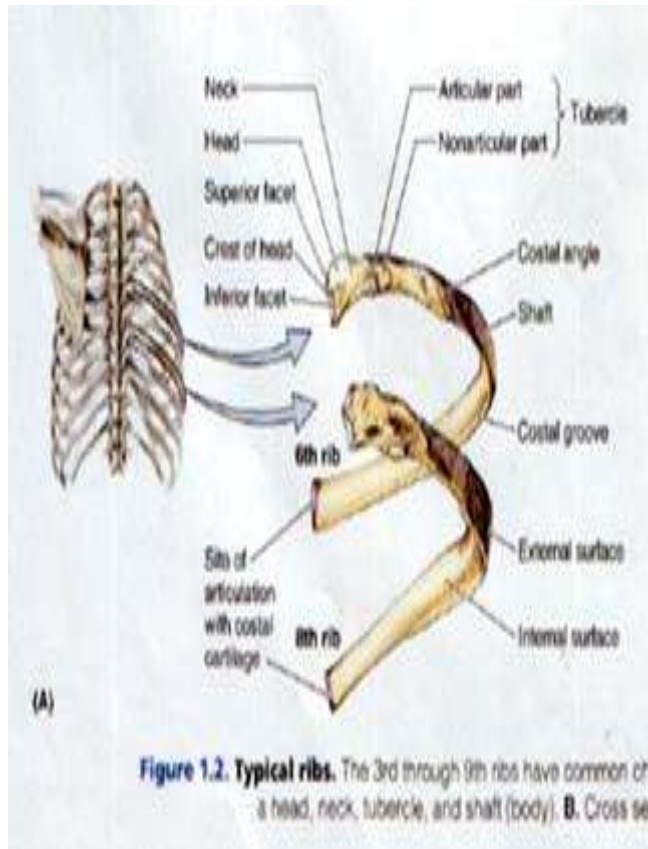
- **Куприкова кістка, або куприк** (*os cossugis; cossux*).
- У дорослої людини куприк складається з 3-5 рудиментарних *куприкових хребців*.
- Куприк має трикутну форму дещо зігнутий вперед. Його основа спрямована догори, верхівка – вниз.
- Основа куприка з'єднана з верхівкою крижової кістки, на задньому краї куприка з кожного боку є *куприковий ріг (соти cossudeum)*.
- Обидва роги спрямовані догори, назустріч крижовим рогам. У людей похилого віку куприкові хребці зрощені в одну кістку, а у жінок і молодих людей нерідко з'єднані між собою за допомогою хрящових пластинок.

Особливості будови груднини

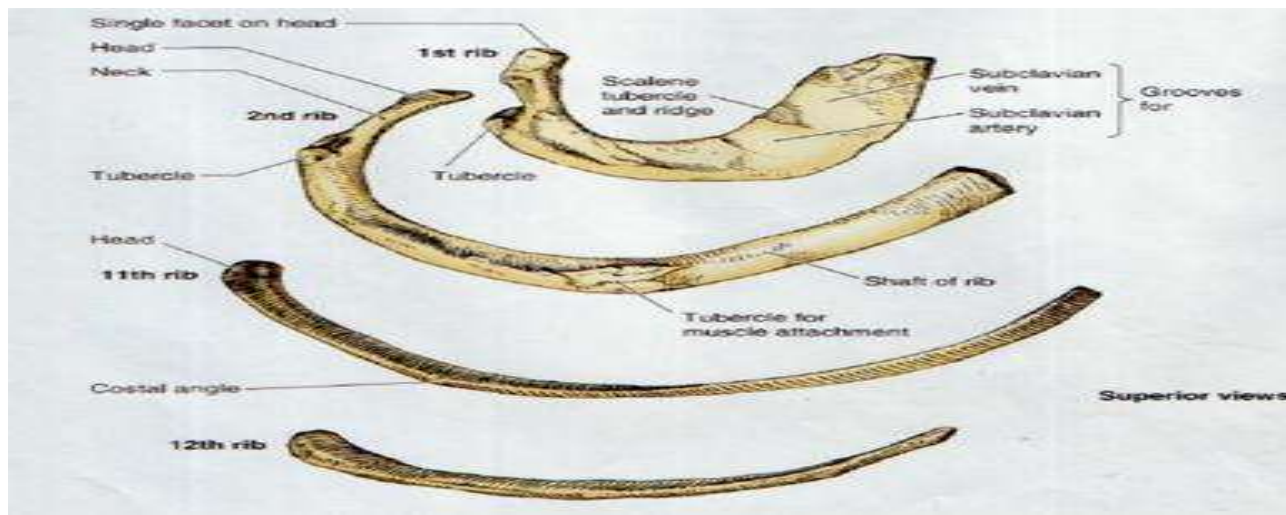

- Груднина складається з *ручки груднини, тіла груднини і мечоподібного відростка*.
- Між тілом груднини (corpus sterni) і ручкою груднини (manubrium sterni) утворюється *кут груднини (angulus sterni)*, який добре пальпується під шкірою.
- На ручці груднини зверху розташована *яремна вирізка (incisura jugularis)*, а по боках – *ключичні вирізки (incisurae claviculares)*.
- На бічних поверхнях груднини є *реброві вирізки (incisurae costales)* для з'єднання з хрящами семи пар верхніх ребер.

Особливості будови ребер

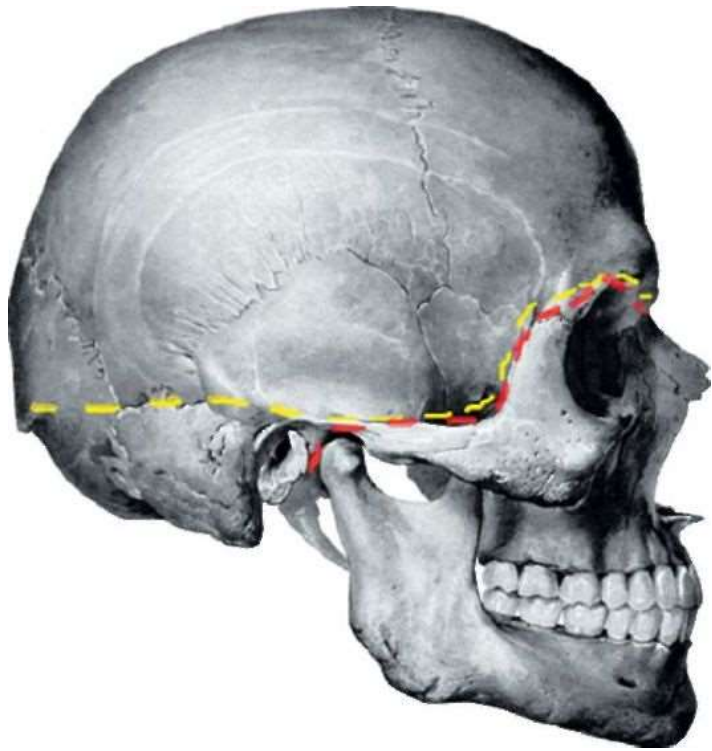

- Ребро - це зігнута вузька і трохи скручена по довжині пластинка.
- Загальна кількість – 12 пар
- Складається з двох нерівних частин - більшої задньої кісткової частини та меншої передньої (ребрового хряща)
- Має два кінці - хребтовий, яким з'єднується з хребтом, і груднинний.

- Кожне ребро (costa) складається з кісткової частини (*реброва кістка* – os costale) і хрящової частини (*ребровий хрящ* – cartilago costalis).
- Верхні сім ребер (costae) – *справжні ребра* (costae verae), тому що вони самотійно з'єднуються з грудниною (sternum).
- VIII–XII ребра (costae) з грудниною не з'єднуються і називаються *несправжніми ребрами*.
- VIII–X ребра (costae) сполучаються з хрящовою частиною вищележачого ребра.
- XI–XII ребра мають короткий ребровий хрящ, який закінчується в м'язах черевної стінки, і ще називаються *коливними ребрами*.

Будова черепа. Мозковий і лицевий відділи черепа.

- Череп являє собою скелет голови.
- Складається з 23 кісток, які утворюють два відділи: мозковий і лицевий.
- Мозковий череп виконує захисну функцію, в його порожнині міститься головний мозок.
- Кістки лицевого черепа утворюють ямки й порожнини для органів слуху, зору, нюху, а також початкових відділів органів дихання і травлення.

Будова черепа

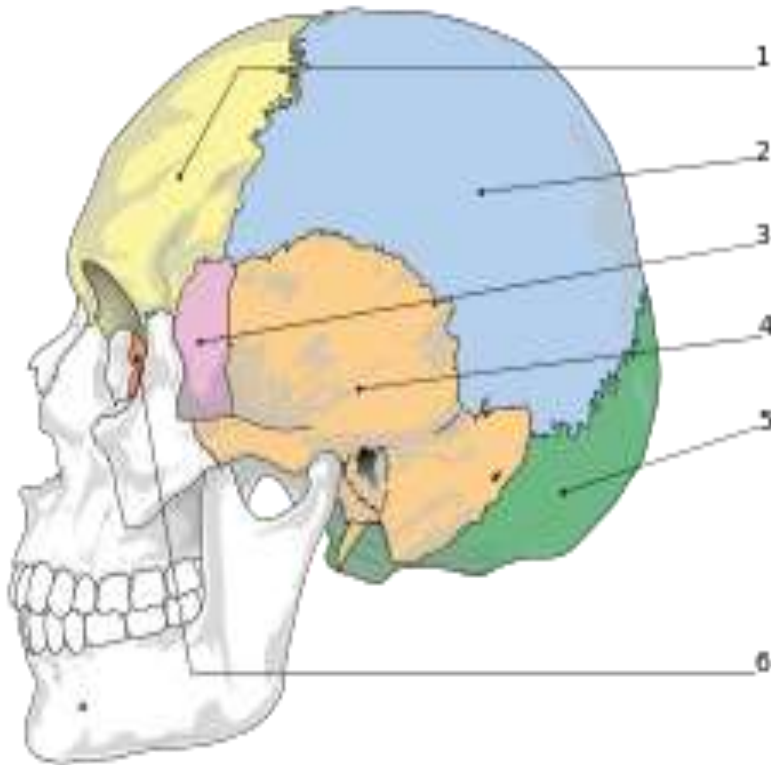
До кісток мозкового черепа відносяться:

- **непарні кістки:** *потилична, клиноподібна, лобова, решітчаста*
- **парні:** *скронева, тім'яна.*

До кісток лицевого черепа відносяться:

- **парні кістки:** *верхньощелепна, вилична, піднебінна, слъозова, носова, нижня носова раковина*
- **непарні кістки:** *леміш, нижньощелепна, під'язикова кістки.*

Будова мозкового відділу черепа

Кістки черепної коробки:

- 1 — лобова кістка, 2 — тім'яна кістка, 3 — клиноподібна кістка, 4 — скронева кістка, 5 — потилична кістка, 6 — решітчаста кістка

Лобова кістка — утворює передню і частково верхню стінку черепної коробки.

Тім'яна кістка (права і ліва, розділені сагітальним швом).

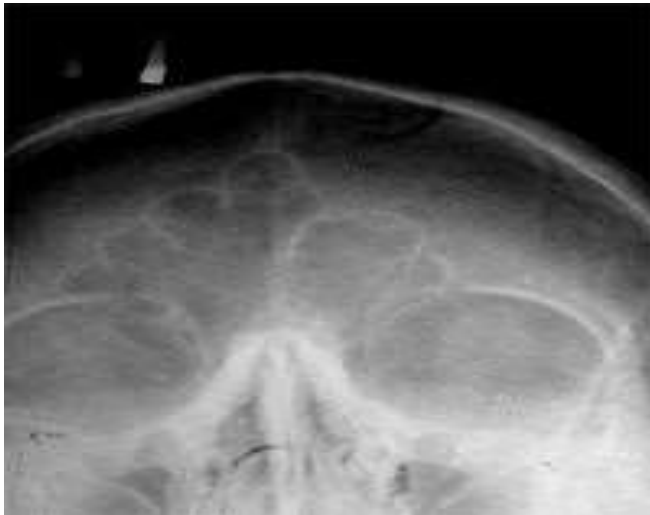
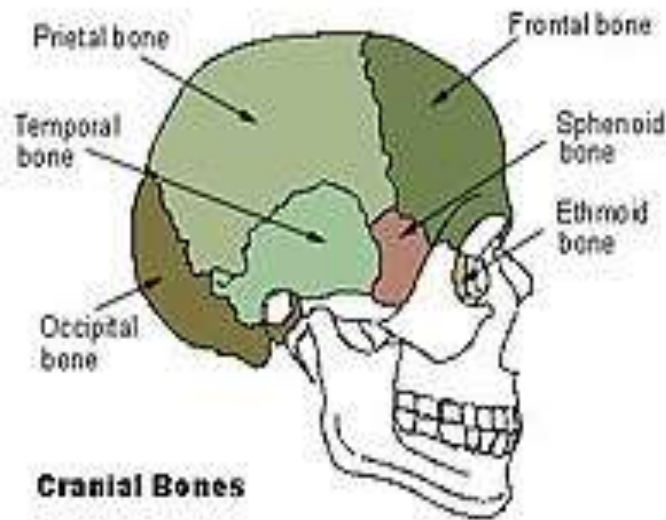
Клиноподібна кістка — поміщається усередині черепа, лише незначні ділянки виступають на поверхню.

Скронева кістка (права і ліва, по обох боках). Має кілька відростків: соскоподібний, виличний, шилоподібний.

Потилична кістка — утворює нижню і частково задню стінку черепної коробки. Суглобові вирости в її нижній частині з'єднуються з атлантом.

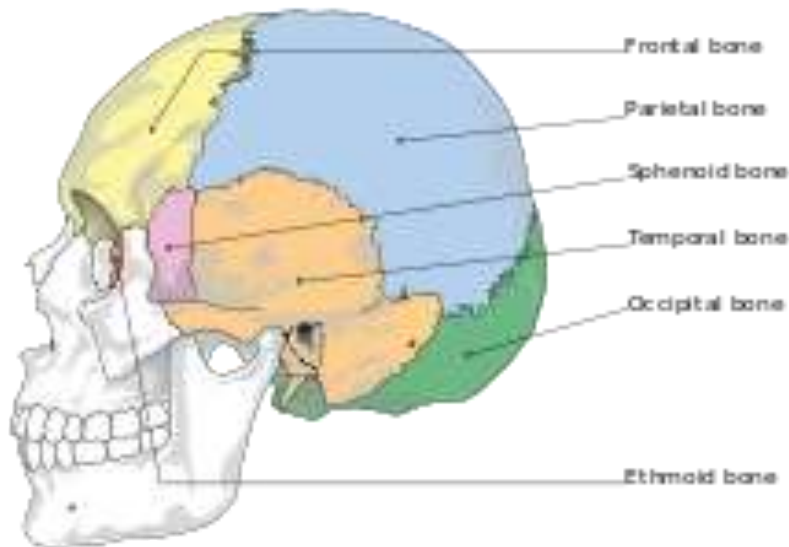
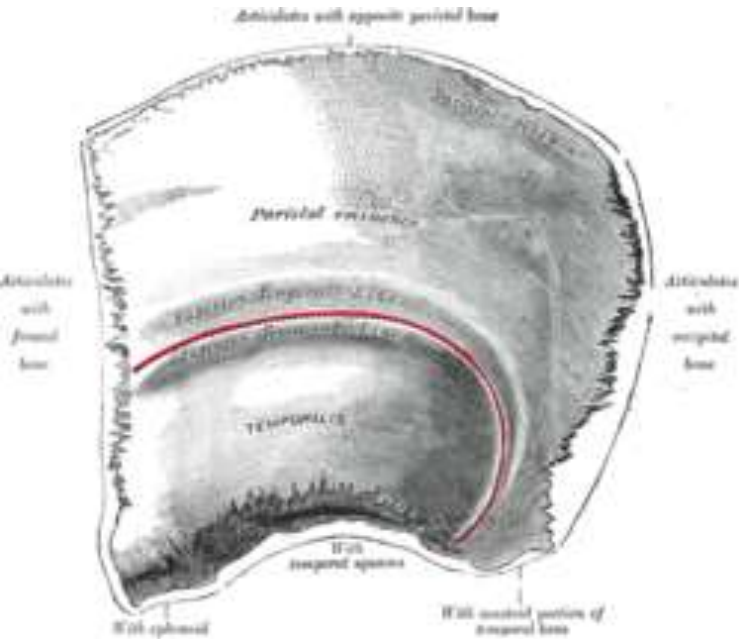
Решітчаста кістка — поміщається усередині черепа

Мозковий відділ. Лобова кістка.

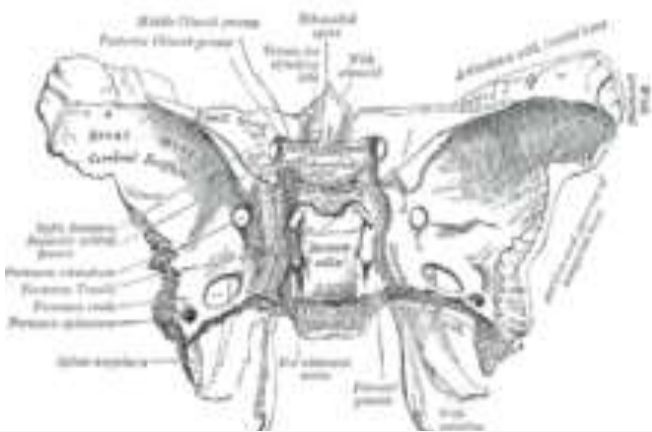
- Непарна кістка.
- Складається з луски, двох орбітальних частин і носової.
- Луска має на зовнішній поверхні лобові горби, нижче їх — надбрівні дуги.
- Надбрівні дуги сходяться посередині і утворюють надперенісся, В основі надбрівних дуг є лобові порожнини (запалення слизової оболонки яких носить назву фронтит).
- Орбітальні частини утворюють верхню стінку орбітальної ямки.
- Носова частина має ґратчасту вирізку для з'єднання з ґратчастою кісткою.

Мозковий відділ. Тім'яна кістка.

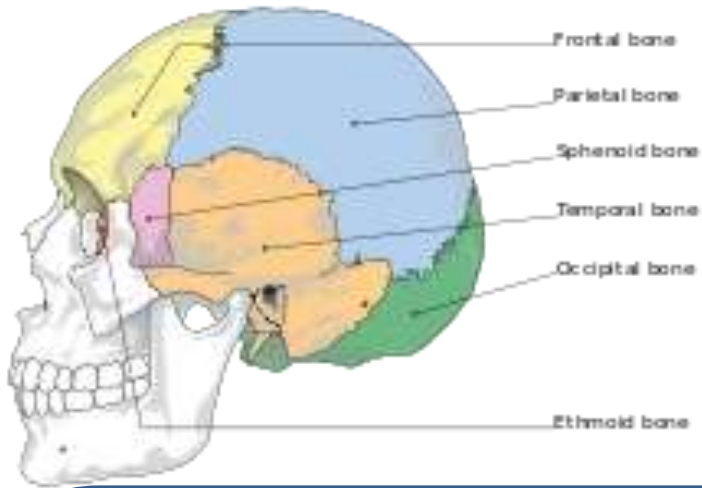

- **Тім'яна кістка** ([лат. os parietale](#)) — парна кістка [мозкового черепа](#). Має вигляд чотирикутної пластинки, посередині кістка має тім'яний горб (*tuber parietale*).
- Між тім'яними горбами міряють ширину мозкового черепа, вони відповідають [антропометричним](#) тім'яним точка

Мозковий відділ. Клиноподібна кістка.

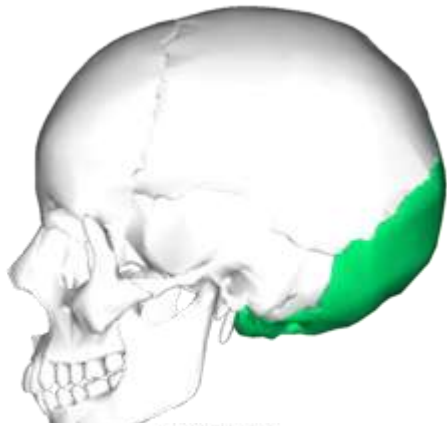
- Клиноподібна кістка, основна кістка (лат. *os sphenoidale*) — кістка мозкового черепа, яка лежить на його основі, схожа на осу.
- Має тіло, великі і малі крила та крилоподібні відростки, які звисають вниз.
- Клиноподібна кістка формує задню стінку очниці і разом з потиличною кісткою — основу черепа.

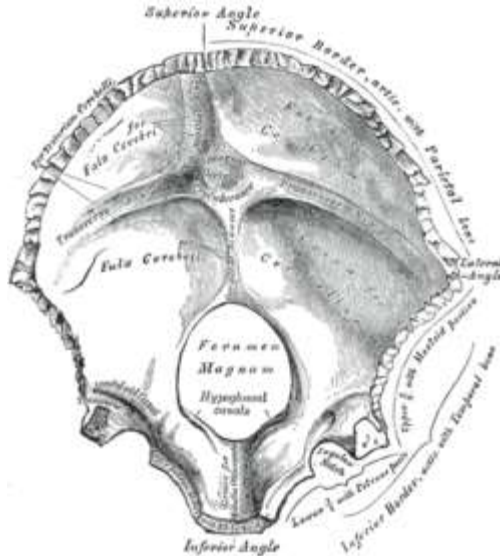
Скроне́ва кістка (лат. *os temporale*) — парна кістка мозкового черепа, що входить до складу основи бічної стінки мозкового черепа, розташовується між клиноподібною, тім'яною і потиличною кістками

- Барабанна частина (*pars tympanica*) — тоненька пластинка, яка з трьох сторін оточує зовнішній слуховий отвір.
- Соскоподібна частина (*pars mastoidea*) — нижня задня ділянка скроневої кістки. Містить соскоподібний відросток, до якого прикріплюються м'язи. На внутрішній поверхні соскоподібної частини є 3-подібна борозна, в якій лежить однойменний венозний синус.
- Піраміда або кам'яниста частина (*pars petrosa*) — внутрішня ділянка кістки. У ній знаходиться частина зовнішнього вуха і повністю середнє і внутрішнє. Пірамідка має три поверхні: передню, задню і нижню.

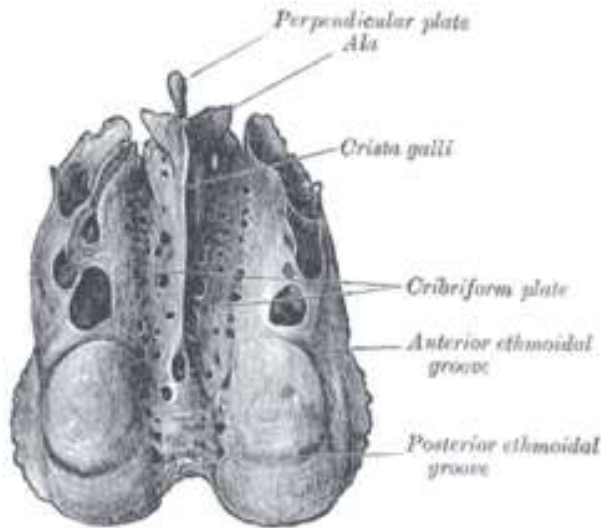
Потилична кістка (лат. *os occipitale*) — непарна кістка мозкового черепа.

- Складається з луски, бічних частин і основи або тіла. Всі перелічені частини оточують великий потиличний отвір, через який спинний мозок з'єднується з ГОЛОВНИМ.
- Ззовні на лусці є зовнішнє потиличне підвищення, вниз від якого відходить зовнішній потиличний гребінь, а в сторони — верхня і нижня вийні (каркові) лінії.
- На внутрішній поверхні луски є внутрішнє потиличне підвищення, вниз від якого відходить внутрішній потиличний гребінь, вгору сагітальна борозна, а в сторони — поперечні борозни. Утворюється хрестоподібне підвищення, яке ділить луску на 4 ямки

Решітчаста кістка, гратчаста кістка ([лат. *os ethmoidale*](#)) — непарна кістка [МОЗКОВОГО черепа](#). Утворює покрівлю [НОСОВОЇ порожнини](#)

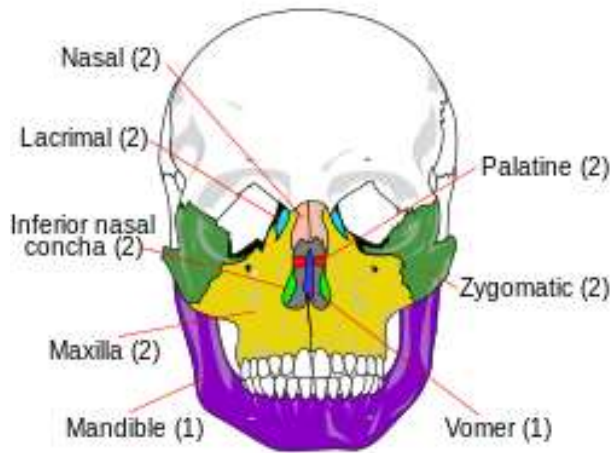
- Розташована решітчаста кістка між очноямковими частинами [лобової кістки](#) і спереду від [клиноподібної кістки](#).

Решітчаста кістка складається з трьох частин:

- дірчастої пластинки (*lamina cribrosa ossis ethmoidalis*);
- перпендикулярної пластинки (*lamina perpendicularis ossis ethmoidalis*);
- парного решітчастого лабіринту (*labyrinthus ethmoidalis*).

Кістки лицевого черепа

Кістки лицевого черепа парні, за винятком лемеша і нижньощелепної кістки.

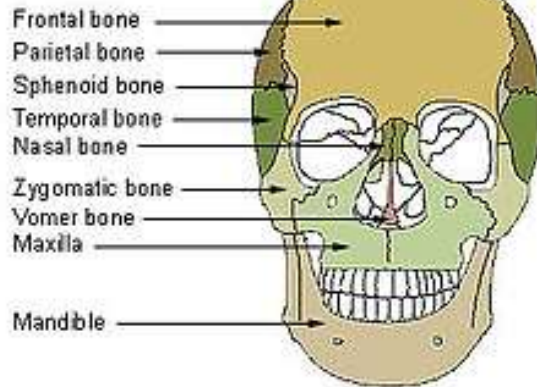
- [Нижньощелепна кістка](#)
- [Верхньощелепні кістки](#)
- [Слізні кістки](#)
- [Нижні носові раковини](#)
- [Носові кістки](#)
- [Піднебінні кістки](#)
- [Леміш](#)
- [Виличні кістки](#)

Усього налічується 14 лицевих кісток.

Нижньощелепна кістка (*mandibula*) — на відміну від інших кісток, з'єднується з іншими черепними кістками за допомогою суглоба

Facial Bones

Складається із тіла та двох гілок, сполучених з тілом під кутом 110—130°. Основа тіла масивна.

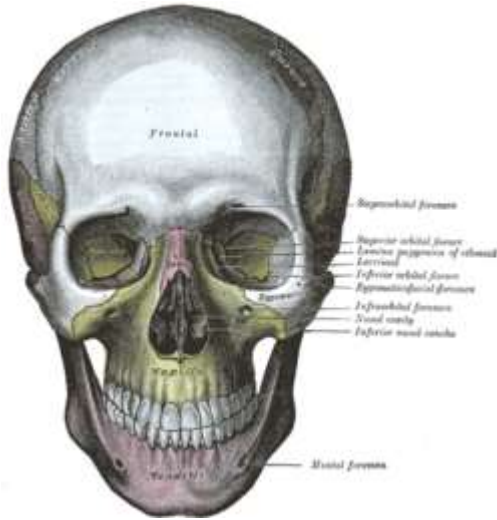
- По середній лінії розташовується звернений вентрально підборідочний виступ, який є характерною властивістю черепа людини.
- На гілках розташовані альвеоли зубів.
- Гілки щелепи спрямовуються краніально і закінчуються двома відростками: **переднім — вінцевим і заднім — суглобовим, розділеними вирізкою.**
- До вінцевого приєднується скроневий м'яз, на другому розташована суглобова голівка скронево-нижньощелепного суглоба. Збоку до суглобового відростка приєднується крилоподібний м'яз.

Верхньощелепна кістка (лат. *maxilla*) — парна кістка верхньої щелепи

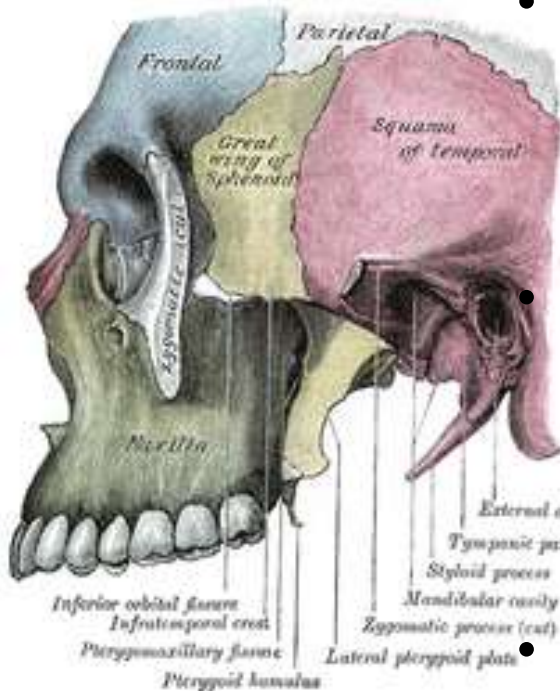
Вона має тіло (*corpus maxillae*) і 4 відростки:

- лобовий (*processus frontalis*),
 - виличний (*processus zygomaticus*),
 - альвеолярний (*processus alveolaris*)
 - піднебінний (*processus palatinus*).
-
- Тіло верхньої щелепи (***corpus maxillae***) містить верхньощелепну пазуху (***sinus maxillaris***), який сполучається (***hiatus maxillaris***) з верхньощелепною пазухою (***sinus maxillaris – Гайморова пазуха***) .
 - Тіло має неправильну кубоподібну форму, на ньому є 4 поверхні: **передня, очноямкова, підскронева і носова.**

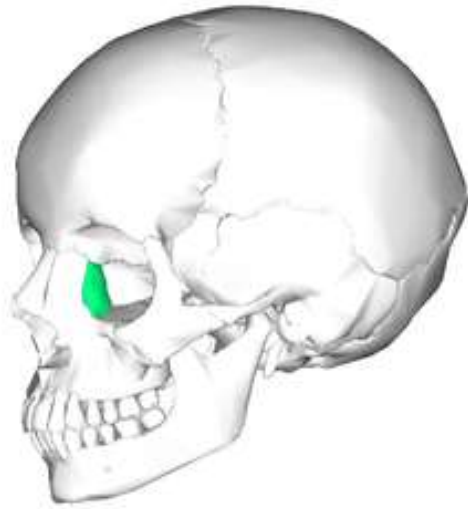

Поверхні верхньощелепної кістки

- Передня поверхня (*facies anterior*) увігнута. Від очноямкової поверхні її відокремлює підочноямковий край (*margo infraorbitalis*).
- Нижче цього краю знаходиться підочноямковий отвір (*foramen infraorbitale*), через який виходить на поверхню кістки підочноямковий нерв (гілка [трійчастого нерва](#) V пара).
- Під цим отвором помітна заглибина — іклова ямка (*fossa canina*). На присередньому гострому краї передньої поверхні тіла верхньої щелепи добре виражена носова вирізка (*incisura nasalis*), яка бере участь в утворенні [грушоподібного отвору](#).
- Нижній край носової вирізки виступає вперед і утворює передню носову ость (*spina nasalis anterior*).

Слізна (сльозова) кістка (лат. *os lacrimale*) — парна кістка лицевого черепа.

- Найтонша з усіх кісток черепа.
- Розміщена в передній частині присередньої стінки очної ямки.
- На передній частині зовнішньої поверхні кістки є слъозова борозна, яка з однойменною борозною верхньої щелепи утворює ямку слъозового мішка, а потім носо-сльозовий канал.
- Слъозова борозна ззаду обмежена заднім слъозовим гребенем, що закінчується слъозовим гачком.

Нижня носова раковина (лат. *concha nasalis inferior*) — найбільш нижня з носових раковин, парна кістка, що розташована в носовій порожнині і відмежовує середній носовий хід від нижнього

Має вигляд опуклої пластинки з трьома відростками:

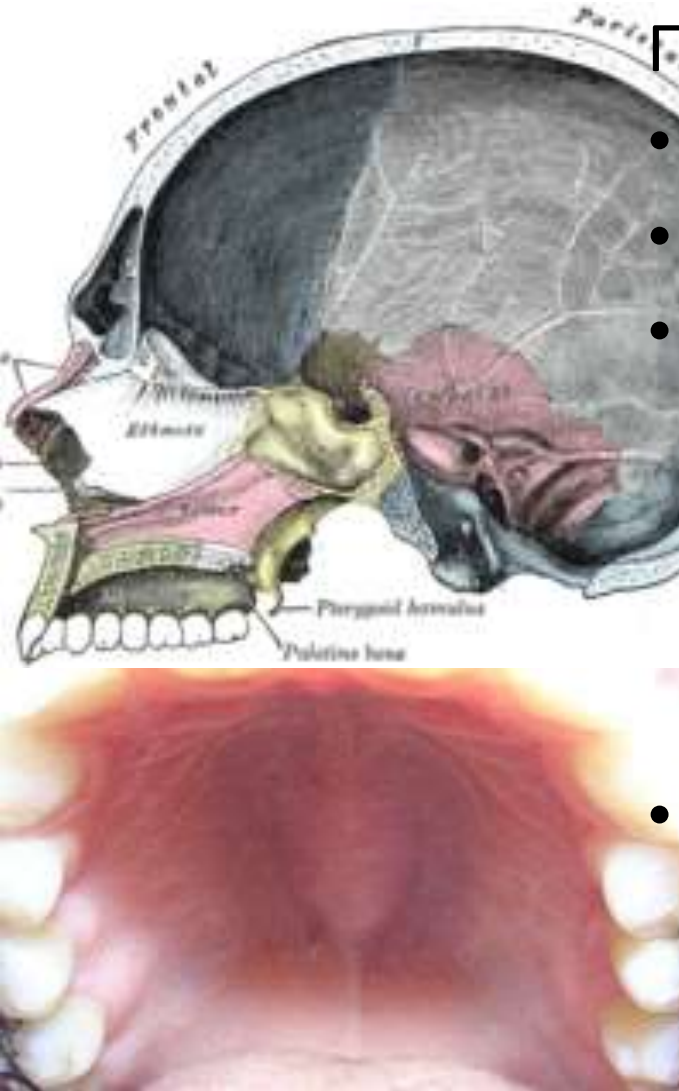
- слізним (*processus lacrimalis*),
 - верхньощелепним (*processus maxillaris*)
 - решітчастим (*processus ethmoidalis*).
- За допомогою відростків нижня носова раковина з'єднується з однойменними кістками бічної стінки носової порожнини — слізною, верхньощелепною і решітчастою (її гачкуватим відростком).
- Нижній її край вільно звисає в носову порожнину. Нижня носова раковина обмежує зверху нижній носовий хід

Носова кістка (лат. *os nasale*) — парна кістка лицевого черепа

- Складається з двох пластинок чотирикутної форми.
- Сполучаючись між собою медіальними краями вони утворюють спинку носа.
- Вгорі ця кістка з'єднана з лобовою кісткою, а з боків — з лобовим відростком верхньої щелепи.
- На задній поверхні носової кістки, що обернена до порожнини носа, знаходиться решітчаста борозна для однойменного нерва.

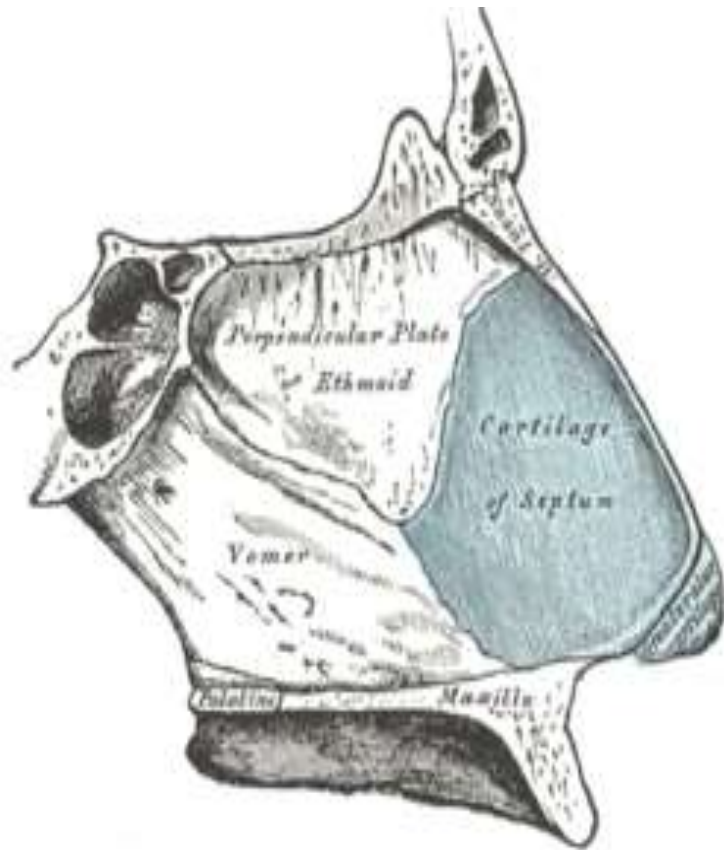
Піднебінна кістка (лат. *os palatinum*) — парна кістка лицевого черепа

Побудована з двох пластинок:

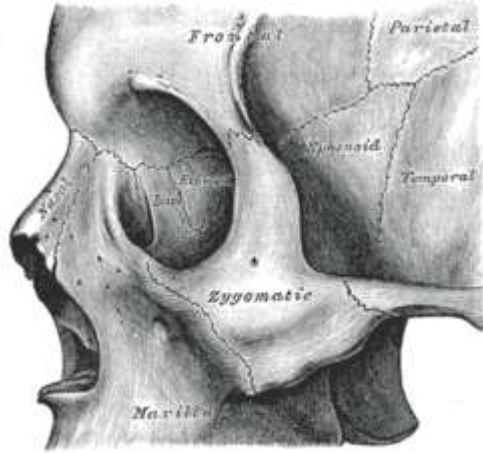
- перпендикулярної (вертикальної)
- горизонтальної.
- Від верхнього краю вертикальної пластинки відходять очний та клиноподібний відростки. Перший бере участь у формуванні очниці, другий примикає до клиноподібної кістки.
- Горизонтальні пластинки обох піднебінних кісток утворюють задню частину твердого піднебіння.

Леміш (лат. vomer)

- Непарна кістка лицевої частини черепа, яка разом із перпендикулярною пластинкою решітчастої кістки утворює носову перегородку.
- Являє собою тонку кісткову пластину, розташовану між клиноподібною, піднебінною кістками, верхньою щелепою і перпендикулярною пластинкою решітчастої кістки.
- Від верхньозаднього краю лемеша відходить два крила, між якими розташовані гребінь і дзьоб тіла клиноподібної кістки.
- Передній край верхньою частиною сполучається з перпендикулярною пластинкою решітчастої кістки.

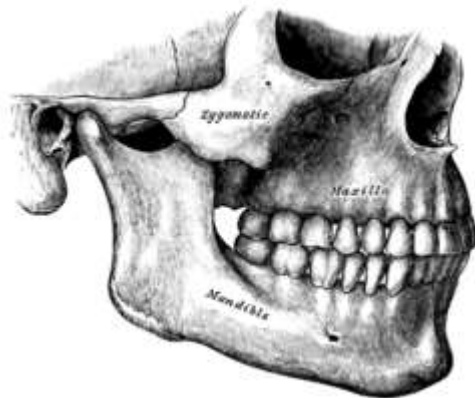
Вилична кістка (лат. *os zygomaticum*) — парна кістка лицевого черепа людини.

Вилична кістка це парна структура, за формою нагадує чотирикутник, який заповнює простір між виличними відростками верхньої щелепи, лобовою та скроневиими кістками і разом з останньою утворює виличну дугу.

Відростки:

- Скроневий
- Лобовий

Поверхні:

розміщуються отвори — вилично-лицевий, вилично-скроневий, вилично-очноямковий

- бічну
- скроневу
- очноямкову

Очна ямка або **орбіта**, (лат. *orbis*, бувально «коло») — кісткова порожнина в черепі (*cranium*), в якій розташоване очне яблуко і його допоміжні структури.

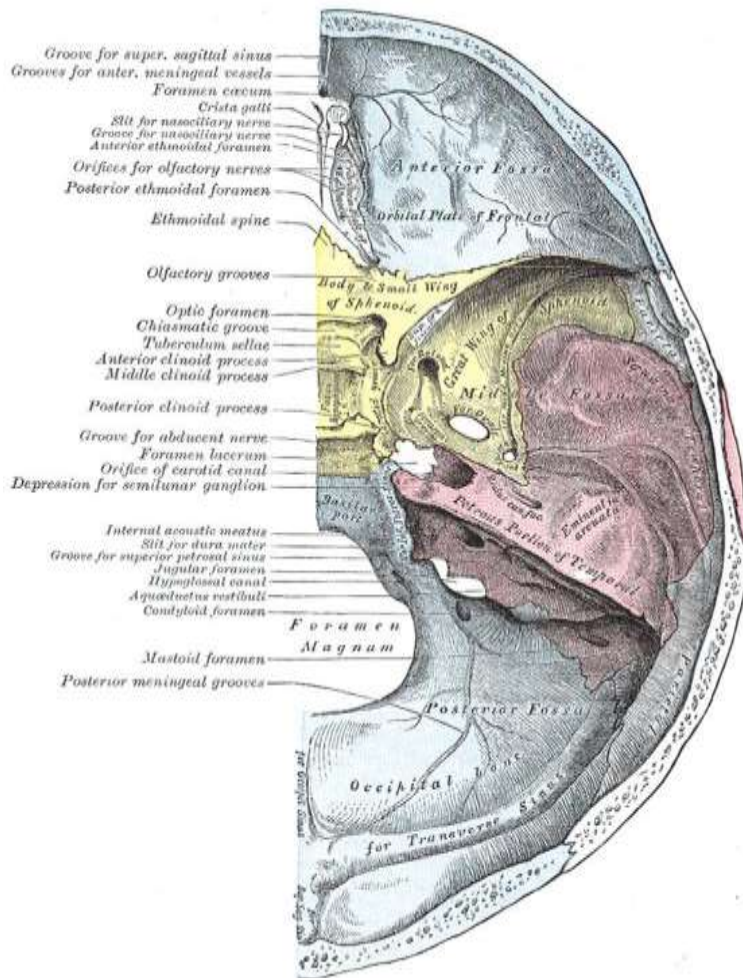
Утворюють очницю 7 кісток:

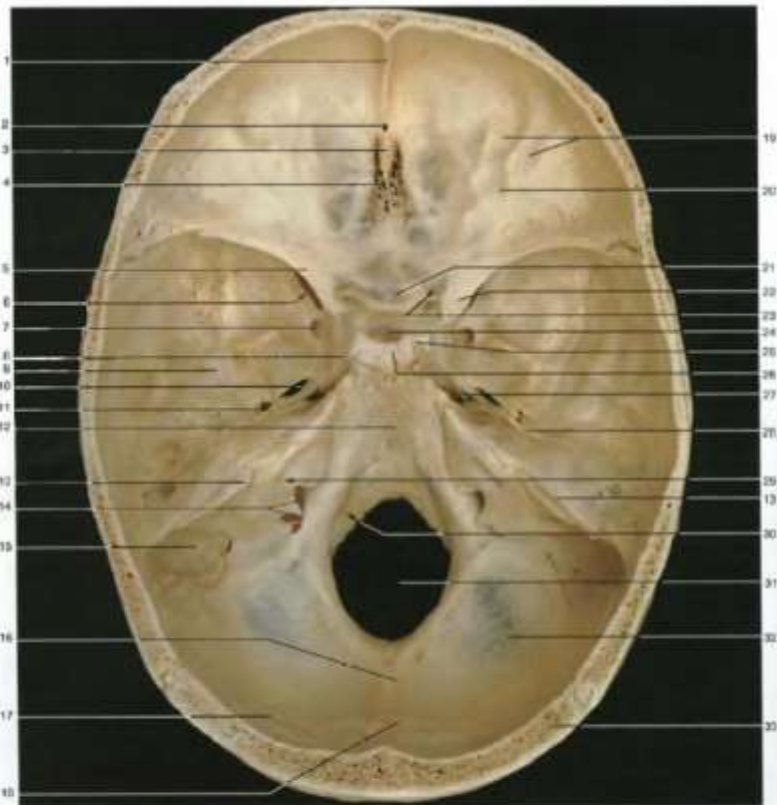
- лобова кістка
- слізна кістка
- решітчаста кістка
- влична кістка
- верхньощелепна кістка
- піднебінна кістка
- клиноподібна кістка

Зовнішня та внутрішня основи черепа

Основа черепа поділяється на:

- - внутрішню основу черепа (basis cranii interna);
- - зовнішню основу черепа (basis cranii externa).
- **У внутрішній основі черепа** (basis cranii interna) виділяють три черепні ямки: передню, середню і задню.

Основа черепа, вид знизу (вид зсередини)

1 Задній край	17 Передній кінчик сідла	18 Сідло	19 Передній кінчик сідла
2 Сідло	18 Сідло	19 Передній кінчик сідла	20 Передній кінчик сідла
3 Передній край	19 Передній кінчик сідла	20 Передній кінчик сідла	21 Передній кінчик сідла
4 Роточна кістка	20 Передній кінчик сідла	21 Передній кінчик сідла	22 Передній кінчик сідла
5 Мале крило	21 Передній кінчик сідла	22 Передній кінчик сідла	23 Передній кінчик сідла
6 Велике крило	22 Передній кінчик сідла	23 Передній кінчик сідла	24 Передній кінчик сідла
7 Велике крило	23 Передній кінчик сідла	24 Передній кінчик сідла	25 Передній кінчик сідла
8 Передній край	24 Передній кінчик сідла	25 Передній кінчик сідла	26 Передній кінчик сідла
9 Передній край	25 Передній кінчик сідла	26 Передній кінчик сідла	27 Передній кінчик сідла
10 Передній край	26 Передній кінчик сідла	27 Передній кінчик сідла	28 Передній кінчик сідла
11 Сідло	27 Передній кінчик сідла	28 Передній кінчик сідла	29 Передній кінчик сідла
12 Сідло	28 Передній кінчик сідла	29 Передній кінчик сідла	30 Передній кінчик сідла
13 Сідло	29 Передній кінчик сідла	30 Передній кінчик сідла	31 Передній кінчик сідла
14 Сідло	30 Передній кінчик сідла	31 Передній кінчик сідла	32 Передній кінчик сідла
15 Сідло	31 Передній кінчик сідла	32 Передній кінчик сідла	33 Передній кінчик сідла
16 Сідло	32 Передній кінчик сідла	33 Передній кінчик сідла	

- Задній край малих крил і горбок сідла клиноподібної кістки відокремлюють передню черепну ямку від середньої черепної ямки.
- Границею між середньою і задньою черепними ямками є верхній край кам'янистої частини скроневої кістки і спинка сідла клиноподібної кістки.

Передня черепна ямка (fossa cranii anterior)

утворена очноямковими частинами лобових кісток і
містить:

- - *пальцеподібні втиснення (impressiones digitatae);*
- - *мозкові випини (juga cerebralia);*
- - *дірчасту пластинку решітчастої кістки (lamina cribrosa ossis ethmoidalis);*
- - *півнячий гребінь (crista gali);*
- - *сліпий отвір (foramen caecum);*
- - *лобовий гребінь лобової кістки (crista frontalis ossis frontalis).*

Середня черепна ямка (fossa cranii media)

Утворена тілом і великими крилами клиноподібної кістки, передньою поверхнею кам'янистої частини і лусковою частиною скроневих кісток.

Ця ямка містить:

- - *турецьке сідло* (sella turcica);
- - *гіпофізну ямку* (fossa hypophysialis);
- - *передперехресну борозну* (sulcus prechiasmaticus), що веде до правого і лівого зорових каналів (canalis opticus dexter et sinister);
- - *сонну борозну* (sulcus caroticus);
- - *рваний отвір* (foramen lacerum);
- - *верхню очноямкову щілину* (fissura orbitalis superior);
- - *круглий отвір* (foramen rotundum);
- - *овальний отвір* (foramen ovale);
- - *остистий отвір* (foramen spinosum);
- - *трійчасте втиснення* (impressio trigeminalis);
- - *розтвір каналу великого кам'янистого нерва* (hiatus canalis nervi petrosi majoris);
- - *борозну великого кам'янистого нерва* (sulcus nervi petrosi majoris);
- - *розтвір каналу малого кам'янистого нерва* (hiatus canalis nervi petrosi minoris);
- - *борозну малого кам'янистого нерва* (sulcus nervi petrosi minoris);
- - *покрівлю барабанної порожнини* (tegmen tympani);
- - *дугове підвищення* (eminencia arcuata).

Задня черепна ямка (fossa cranii posterior)

Утворена потиличною кісткою, задньою поверхнею кам'янистих частин, внутрішньою поверхнею соскоподібних відростків правої і лівої скроневих кісток, задньою частиною тіла клиноподібної кістки і соскоподібними кутами тім'яних кісток.

Задня черепна ямка (fossa cranii posterior)

- *великий отвір* (foramen magnum);
- - *схил потиличної кістки* (clivus ossis occipitalis);
- - *внутрішній потиличний гребінь* (crista occipitalis interna);
внутрішній потиличний виступ (protuberantia occipitalis interna);
- *хрестоподібне підвищення* (eminentia cruciformis);
- - *внутрішній слуховий отвір* (porus acusticus internus), що веде у внутрішній слуховий хід (meatus acusticus internus), у глибині цього ходу бере початок канал лицевого нерва (canalis nervi facialis);
- - *яремний отвір* (foramen jugulare);
- - *борозну сигмоподібної пазухи* (sulcus sinus sigmoidei);
- - *борозну верхньої кам'янистої пазухи* (sulcus sinus petrosi superioris);
- - *борозну нижньої кам'янистої пазухи* (sulcus sinus petrosi inferioris);
- - *канал під'язикового нерва* (canalis nervi hypoglossi);
- - *клино–кам'янисту щілину* (fissura sphenopetrosa);
- - *кам'янисто–потиличну щілину* (fissura petrooccipitalis).

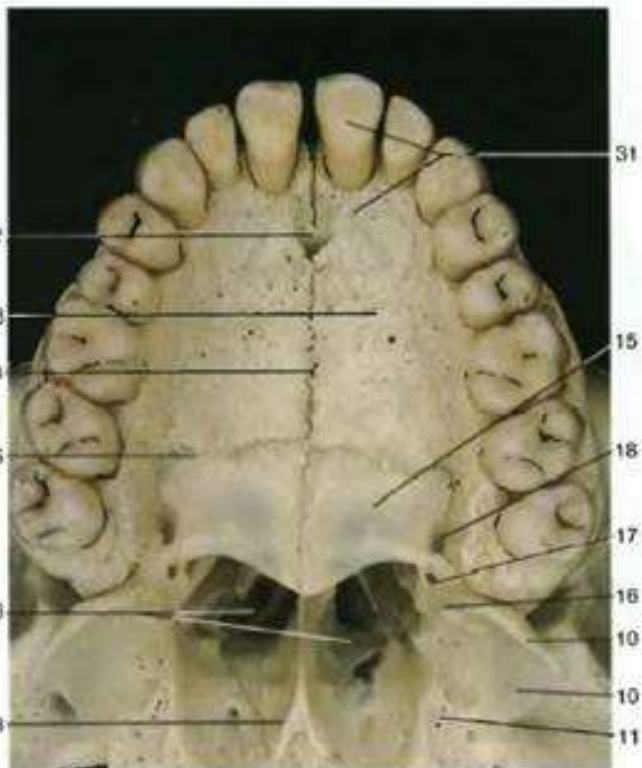
Зовнішня основа черепа (basis cranii externa) в передньому відділі прикрита кістками лицевого черепа (viscerocranium).

- Задній відділ зовнішньої основи черепа утворений зовнішніми поверхнями потиличної, скроневих і клиноподібної кісток і містить:
 - - *потиличні виростки* (condyli occipitales);
 - - *виросткову ямку* (fossa condylaris);
 - - *виростковий канал* (canalis condylaris), який є непостійним;
 - - *канал під'язикового нерва* (canalis nervi hypoglossi);
 - - *зовнішній потиличний виступ* (protuberantia occipitalis externa);
 - - *глотковий горбок* (tuberculum pharyngeum);
 - - *тіло клиноподібної кістки* (corpus ossis sphenoidalis);
 - - *нижню поверхню кам'янистої частини скроневої кістки* (facies inferior partis petrosae ossis temporalis);

Кісткове піднебіння (palatum osseum)

- Має шви (suturae), що проходять по серединній лінії, між піднебінними відростками (processus palatini) правої та лівої верхніх щелеп (maxilla dextra et sinistra) та горизонтальними пластинками правої і лівої піднебінних кісток – *серединне піднебінне шво* (sutura palatina mediana), а також
- між передніми краями горизонтальних пластинок піднебінних кісток (laminae horizontales ossium palatinorum) та задніми краями піднебінних відростків верхніх щелеп – *поперечне піднебінне шво* (sutura palatina transversa).

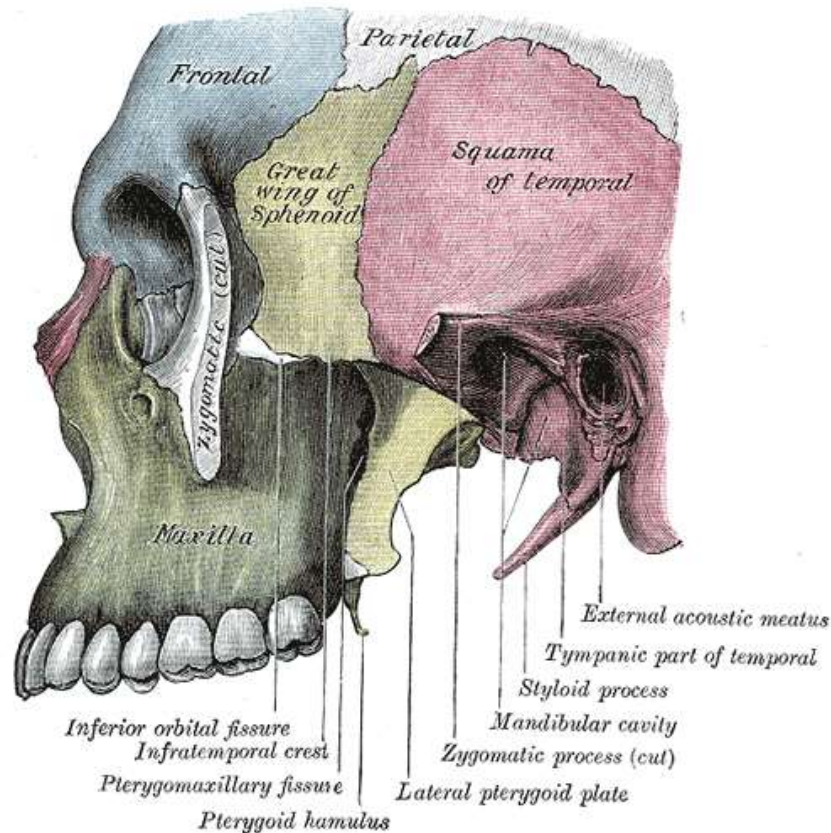
Кісткове піднебіння (palatum osseum)

Кости нёба и зубы нижней челюсти (вид снизу)

- Спереду і з боків кісткове піднебіння (palatum osseum) обмежене комірковими відростками верхньої щелепи (processus alveolares maxillae), які разом утворюють *коміркову дугу* (arcus alveolaris).
- Біля переднього кінця серединного піднебінного шва (extremitas anterior suturae palatinae medianae) знаходиться *різцевий канал* (canalis incisivus).
- У латеральному відділі поперечного піднебінного шва (sutura palatina transversa) в основі кожної горизонтальної пластинки розташовуються ліві і праві:
 - - *великі піднебінні отвори* (foramina palatina majora);
 - - *2–3 малих піднебінних отвори* (foramina palatina minora).

Сконева ямка (fossa temporalis)

Сконева ямка утворена:

- - лобовою лускою (squama frontalis);
- - тім'яною кісткою (os parietale).

Сконева ямка (fossa temporalis)

- Угорі вона (fossa temporalis) обмежена *сконевою лінією* (linea temporalis), а знизу *підсконевим гребнем* (crista infratemporalis) і *верхнім краєм виличної дуги* (margo superior arcus zygomatici).
- Донизу сконева ямка (fossa temporalis) переходить в підсконеву ямку (fossa infratemporalis).

Сконева ямка (fossa temporalis)

- Присередньою стінкою сконевої ямки (paries medialis fossae temporalis) є:
- - *сконеві поверхні лобової луски* (facies temporales squamae frontalis) та великого крила клиноподібної кістки (ala major ossis sphenoidalis);
- - *зовнішні поверхні лускової частини сконевої кістки* (facies externaе partis squamosae ossis temporalis) та нижньої частини тім'яної кістки (pars inferior ossis parietalis).
- Ззовні ця ямка (fossa temporalis) відмежована виличною дугою (arcus zygomaticus), а *спереду* – виличною кісткою (os zygomaticum) та виличним відростком лобової кістки (processus zygomaticus ossis frontalis).
- Сконева ямка (fossa temporalis) заповнена сконевим м'язом, фасцією, судинами і нервами, жировою тканиною.

Підскронева ямка (fossa infratemporalis)

- Підскронева ямка **угорі відмежована** від скроневої ямки (fossa temporalis) підскронеvim гребенем великого крила клиноподібної кістки (crista infratemporalis alae majoris ossis sphenoidalis).
- Верхньою стінкою (paries superior) цієї ямки (fossa infratemporalis) є:
 - - скронева кістка (os temporale);
 - - велике крило клиноподібної кістки (ala major ossis sphenoidalis).
- Присередня стінка (paries medialis) утворена бічною пластинкою крилоподібного відростка клиноподібної кістки (lamina lateralis processus pterygoidei ossis sphenoidalis).
- Передньою стінкою підскроневої ямки (paries anterior fossae infratemporalis) служить горб верхньої щелепи (tuber maxillae) і частково – вилична кістка (os zygomaticum).
- Нижньої стінки підскронева ямка (fossa infratemporalis) не має.
- Із бічної сторони підскронева ямка (fossa infratemporalis) не має кісткової стінки, лише частково прикрита гілкою нижньої щелепи (ramus mandibulae).
- Спереду підскронева ямка (fossa infratemporalis) сполучається через нижню очноямкову щілину (fissura orbitalis inferior) з очною ямкою (orbita).
- Присередньо вона з'єднується через крило–верхньощелепну щілину (fissura pterygomaxillaris) з крило–піднебінною ямкою (fossa pterygopalatina).

Крило–піднебінна ямка (fossa pterygopalatina)

- Вона є парна і обмежена:
- - *спереду* – горбом верхньої щелепи (tuber maxillae);
- - *ззаду* – основою крилоподібного відростка клиноподібної кістки (basis processus pterygoidei ossis sphenoidalis);
- - *присередньо* – перпендикулярною пластинкою піднебінної кістки (lamina perpendicularis ossis palatini).
- Збоку ця ямка (fossa pterygopalatina) кісткової стінки не має і сполучається з підскроневою ямкою (fossa infratemporalis) через крило–верхньощелепну щілину (fissura pterygomaxillaris).
- Крило–піднебінна ямка (fossa pterygopalatina) донизу поступово звужується і переходить у *великий піднебінний канал* (canalis palatinus major).

Крило–піднебінна ямка (fossa pterygopalatina) має шість отворів, через які сполучається:

- - *присередньо* – з носовою порожниною (cavitas nasi) через клино–піднебінний отвір (foramen sphenopalatinum);
- - *угорі та ззаду* – із середньою черепною ямкою (fossa cranii media) через круглий отвір (foramen rotundum);
- - *ззаду* – із зовнішньою основою черепа (basis cranii externa) в ділянці рваного отвору (foramen lacerum) через крилоподібний канал (canalis pterygoideus);
- - *унизу* – з ротовою порожниною (cavitas oris) через великий піднебінний канал (canalis palatinus major);
- - *допереду* – через нижню очноямкову щілину (fissura orbitalis inferior) з очною ямкою (orbita);
- - *збоку* – з підскроневою ямкою (fossa infratemporalis).

Носова порожнина (cavitas nasalis ossea)

- Вона відкривається спереду *грушоподібним отвором* (apertura piriformis), а ззаду – через *хоани* (choanae) сполучається з носоглоткою.
- Кісткова носова порожнина (cavitas nasalis ossea) розділена *кістковою носовою перегородкою* (septum nasi osseum) на праву та ліву половини, і кожна половина має:
 - - верхню стінку (paries superior);
 - - нижню стінку (paries inferior);
 - - бічну стінку (paries lateralis);
 - - присередню стінку (paries medialis).

Література

1. В.Г.Ковешников. Анатомія людини . – Луганськ, 2005, Т.1.
2. А. С. Головацький, В.Г. Черкасов, М.Р. Сапін, А.І. Парахін, О.І. Ковальчук. Анатомія людини . – Вінниця, «Нова книга», 2019, Т.1 – 368с.
3. Матешук-Вацеба Л.Р. Нормальна анатомія. – Львів: Поклик сумління, 1997.
4. Міжнародна анатомічна термінологія; за ред. проф. В. Г. Черкасова. –Вінниця : Нова Книга, 2010. – 392 с.
5. Неттер Ф. Атлас анатомії людини. Авторизоване українське видання другого англійського видання / Ф.Неттер, під ред. Ю.Б Чайковського. – Львів: Наутілус, 2004. – 592 с.
6. Сидоренко П. І., Бондаренко Г. О., Куц С. О. Анатомія та фізіологія людини. – К.: Медицина, 2015. – 248 с.
7. Федонюк Я.І. Анатомія та фізіологія з патологією. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 676 с.